

METZ RUDOLF

Recenzió: Balázs Zoltán „The Principle of the Separation of Powers” című könyvéről¹

A politikaelmélet létjogosultságát mi sem bizonyítja jobban, mint a politikai gondolkodásunkban fel-felbukkanó vakfoltok. Ilyen a politikatudományi és alkotmányjogi curriculumok megkerülhetetlen alapkonceptiója: a hatalmi ágak elválasztásának elve is. A doktrína annak ellenére nem talált biztos alapokra, hogy a probléma igen mély történeti gyökerekkel rendelkezik és a kortárs – főként amerikai – szakmai közönséget a mai napig megmozgatja. Balázs Zoltán legújabb, angol nyelvű kötete a doktrína szilárdabb politikaelméleti alapokra való helyezésére vállalkozik. Ezzel lényegében megerősíti azt a gyanúnkát, hiányérzetünket, hogy a hatalmak elválasztásának közjogi-alkotmányos műveletét meg kell előznie valamilyen mélyebb politikaelméleti megkülönböztetésnek.

A vállalkozás tétje adott. Hiszen a hatalmak elválasztásának elve különösen kritikus egy olyan időszakban, amikor a populizmus vagy kétes megítélésű vezetők képében a demokrácia sötét oldalával szembesülünk. A szerző érvelésében mégsem a demokráciát, hanem az elfogadható hatékony kormányzást helyezi a vizsgálódás középpontjába, amelyben kiemelt jelentőséget tulajdonít a hatalmak helyes elválasztásának.

A szerző tudatosan és követhetően építkezik, bontja ki elméletét. Ahogy ilyenkor szokás először kritikai éleslátással, kellő alapossággal áttekinti a releváns szakmai diskurzust, amellyel kijelöli vitapartnereit, s azt az irányvonalat, amelyen tovább kíván haladni. Különös figyelmet szán, s a későbbiekben építkezik például Eoin Carolan és Christoph Möller ún. szubsztancionális igazolási kísérletére, valamint Jeremy Waldron artikulált kormányzat gondolatára. E megközelítések egyaránt abba az irányba mutatnak, hogy a mélyebb politikaelméleti igazolást az egyéni és közösségi szükségletek és a kormányzás összekötésében kell keresni. Ezt követően elveti azon klasszikus igazolási stratégiákat, amelyek valamilyen alapvető politikai értékre kívánják alapozni az elvet. E felfogások mellett érvelnek, hogy a hatalmak elválasztását valamilyen központi érték védelme teszi szükségsszerűvé. Balázs Zoltán rámutat, hogy például a szabadság (Montesquieu), a pártatlanság és a funkcionalitás (Locke) és az igazságosság (Rawls) értéke valóban fontosnak bizonyulnak az elv értelmezéséhez, azok mégsem elegendőek annak megalapozásához.

¹ LANHAM, MD: Lexington Book 2016

A könyv három konstruktív lépésben szándékozik igazolni az elvet. Először a waldroni artikulált kormányzat koncepcióját gondolja tovább. Az artikuláció olyan gyakorlatot, tevékenységformát ír le, amely során végeredményében kirajzolódik a hatalmi ágak hagyományos hármas felosztása. Ezt a folyamatot a szerző egy gyerekcsoport közös játékával szemléleti, ahol a szabályok és a szerepek a játék folyamán alakulnak ki és formálódnak. Az artikulált kormányzás fázisaiként a hatalmi ágak önmaguk magyarázzák meg és gyakorlati módon igazolják funkciójukat, szerepüket és a felelősségi viszonyaikat. Ezzel lényegében feltárul a kormányzás belső struktúrája és szabályrendszere. Abban az esetben szereptévesztés rajzolódhat ki, ha a hatalmi ágak behatolnak egymás szférájába s így – Waldron szóhasználatával élve – „megfertőzik”, „beszennyeznek” egymást. Ez a politikai rend felborulásában, káoszban mutatkozik meg. Balázs Zoltán a doktrína kulcsát a politikai rend természetében találta meg. A szerző a rendnek egy passzív és egy aktív aspektusát különbözteti meg. Amíg az előbbi a természetes rend érzékelését, gyakorlati tapasztalatát, addig az utóbbi a politikai közösség létrehozásának, fenntartásának kreatív folyamatában való állampolgári részvételt jelöli. A politikai rendnek két normatív követelményt kell teljesítenie. Biztosítania kell egyfelől az egyének személyes életük szabad alakítását, azaz a minimális személyes autonómia védelmét, másfelől a joguralom érvényesülését, amely lényegében ezen autonómia és a társadalmi együttműködés kereteit határozza meg rugalmas és kiszámítható módon. A kormányzat artikulálása tehát a rendteremtés vég nélküli játékát jelenti.

Az érvelés második lépése a hatalom formáinak a megkülönböztetése, amely a kötet egyik legnagyobb erénye, ugyanis a hatalmak elválasztásával foglalkozó szakirodalom szembetűnő hiányosságát pótolja. A szerző a hatalom három alapvető típusát határozza meg, amelyek gyökeresen kapcsolódnak a politikai rend megalkotásának, megváltoztatásának és fenntartásának jelenségéhez. Az egyéni interakciókon alapuló társadalmi hatalom elengedhetetlen a személyes autonómia szabadságot kiterjesztő és korlátozó mozzanatahoz és annak igazolásához. Ez szorosán kötődik a joguralom igényéhez. A politikai rend passzív elemét a közösségi élet természetes vonásaként értelmezhető politikai autoritás jelenti. Az autoritás megkívánja, hogy az egyén az engedelmeskedésével azonosítsa akarátát az autoritást birtokló akaratóval. A joguralom dinamikáját, aktív oldalát a politikai hatalom nyújtja azáltal, hogy az ágensei küzdelmet folytatnak a politikai autoritás fölötti időleges felügyeletért. Így azzal, hogy készek felelősséget vállalni a politikai közösség egészéért, elkülönülnek a társadalmi hatalom ágenseitől.

A harmadik lépés a hatalomformák összekapcsolása a hatalmi ágakkal. A szerző úgynevezett relációs megközelítésében a hatalmi ágakat nem valamely lényegi, szubsztantív elemmel felelteti meg, hanem azok kombinációját véli felfedezni bennük. Ez a doktrína negatív irányból való megközelítését jelenti. Az érvelés arra fókuszál, hogy egy-egy hatalmi ág mit ne tartalmazzon. A tör-

vényhozásban mindhárom formát, a politikai autoritást, a politikai hatalmat és társadalmi hatalmat is valamilyen formában magában hordozza, amellyel egyensúlyt, harmóniát teremt közöttük. Az igazságszolgáltatás nélküli a politikai hatalmat, így az állampolgárok konfliktusok rendezése révén a társadalmi hatalom kerül szembe és békül is ki a politikai autoritással. A végrehajtó hatalomból az egyéni érdekektől való mentesség érdekében ki kell zárni a társadalmi hatalmat. Noha mindegyikben jelen van a politikai autoritás, ahhoz mégis különbözőképp férhetnek hozzá. Másképpen fogalmazva más és más minőségükben részesülnek belőle: a törvényhozás a norma alkotás kizárólagossága, a végrehajtás a közérdekre való hivatkozás monopóliuma, az igazságszolgáltatás a döntéseinek végérvényes természete révén.

Végezetül a szerző elméleti megközelítését alkalmazva olyan problémás területeket vesz szemügyre, mint a független, autonóm kormányzati intézmények, az alkotmánybíróságok, föderalizmus vagy épp a kivételes állapot. Igazán érdekes ahogyan például alkotmányos felülvizsgálat intézményesülésének esetében, hogyan szennyeződhet be a bírói hatalmi ág és mozdulhat a végrehajtói vagy a törvényhozói hatalom irányába. Ugyancsak fontos kérdésnek tűnik a társadalmi és politikai hatalom viszonya, szembeállítása a végrehajtás kapcsán. A szerző antikormányzásnak nevezi azt a megszerveződött társadalmi hatalmat, amely lényegében kijelöli a politikai autoritás határait és féken tartja a politikai hatalmat. A kormányzás során ebben az értelemben a társadalmi hatalomból politikai hatalom válik, kioltják egymást. Másképpen fogalmazva a két forma egyidejűleg nem létezhet egymás mellett. Ez viszont ellenmondást szül az elméletben azt illetően, hogy a törvényhozás tekintetében az egymást kioltó hatásuk nem érhető tetten. Arra a következtetésre juthat az olvasó, hogy a társadalmi hatalom legtisztább formában a bírói hatalmi ágban található meg, ahol nem válhat belőle politikai hatalom és azzal nem is kerülhet szembe. Hasonló dilemma merül fel a végrehajtó hatalom kiterjedésének növekedése kapcsán, mert a kötet logikájából az következik, hogy ez a folyamat a társadalmi hatalom, s így a személyes autonómia rovására történik.

Egy jó kötet mindig több kérdést vet fel az olvasóban, mint amennyire válaszolni akar, válaszolni tud. Ez esetünkben sincs másképp. A jól kidolgozott elméleti keret azonban véletlenül sem engedi el az olvasó kezét. A hatalmak elválasztása relációkra építő koncepciója igen hasznos iránytűként szolgálhat olyan problémás területeken, mint például az Európai Unió és a tagállamok közötti viszony a hatalmi ágak, hatalomformák tekintetében. Emiatt nyugodtan kijelenthető, hogy a könyv kreatív kérdésfelvetésével és alapos, meggyőző érvelésével különösen hasznossá válik a politikáról elméleti és gyakorlati szinten gondolkodni kívánó közönség számára.

